

УДК 37. 032: 37.018. 32

С. О. Свириденко, м. Київ

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ УЧНЯ

У статті розглядається питання розробки та реалізації педагогічних технологій як однієї з педагогічних умов виховання самостійності учнів шкіл-інтернатів.

Ключові слова: самостійність, педагогічні технології, самосвідомість, виховна діяльність, школа-інтернат.

Сучасний стан розвитку суспільства, який характеризується соціально-економічними і політичними змінами, розвитком ринкових відносин, потребує від людини якостей, серед яких — здатність людини думати, приймати рішення і діяти самостійно. Як соціально, так і особистісно ціннісними орієнтаціями молоді сьогодні є прагнення до самопізнання, самовдосконалення і самореалізації, що неможливо без розвитку такої важливої якості особистості, як самостійність. Тому не випадково зростає потреба у пошуку шляхів розвитку самостійності дітей і підлітків.

Проблема самостійності та її формування завжди цікавила педагогів. В різні історичні періоди до організації самостійності пред'являли різні вимоги, по-різному розкривали сутність самостійності і оцінювали її роль в розвитку дитини [7, с. 41-43].

У розробці проблеми формування самостійності дітей і молоді значну роль відіграли роботи філософів М. Бердяєва, Г. Сковороди, Є. Ільєнкова, В. Кемерова; психологів Л. Виготського, О. Висоцького. Г. Люблянської, О. Кононко, В. Котило, Л. Ростовецької, В. Селіванова та педагогів Я. — А. Коменського, А. Макаренка, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського, С. Шацького та інших.

Теоретичні основи виховання у дітей самостійності, її сутність та умови становлення розкрито у працях Н. Бочкіної, М. Громцової, Б. Кобзаря, Л. Кувіко, М. Левківського, І. Огороднікова, П. Підкасистого, Т. Піддубської, О. Савченко, З. Шабаліної, Г. Щукіної та інших дослідників.

Різні точки зору на дане поняття свідчить про багатогранність цього феномену, який виступає як інтегративна якість в різ-

них її функціях: як спосіб індивідуального виконання завдання, як результат оволодіння прийомами розумової діяльності, як умова творчої діяльності, як здатність до пізнавального пошуку, як показник певного рівня розвитку волі, характеру тощо.

Найбільш узагальнене поняття самостійності, яке враховує усі зовнішні ознаки її прояву і може бути орієнтиром у розробці шляхів виховання самостійної особистості, дає К. К. Платонов: *«Самостійність — це вольова властивість особистості, здатність систематизувати, планувати, регулювати і активно здійснювати свою діяльність без постійного керівництва і практичної допомоги зовні»* [5, с. 126].

В педагогічній літературі описані різні шляхи розвитку самостійності учнів в освітньому процесі. Усі сучасні педагогічні технології виходять з підвищення активності і самостійності учнів і мають за мету її формування. Однак, більш широко проблема розглядається стосовно процесу навчання і значно менше — стосовно виховного процесу.

Мета статті — визначити особливості виховних технологій, спрямованих на розвиток самостійності учнів, та окреслити шляхи їх впровадження в практику діяльності інтернатних закладів.

Поняття «педагогічна технологія» з'явилося на початку 1960-х років. Про складність проблеми говорить той факт, що до цього часу у науці немає загальноприйнятого поняття, хоча існує більше 300 його визначень.

На підставі змістового узагальнення визначень різних авторів можна дійти висновку, що поняття «педагогічна технологія» багатоаспектне: воно функціонує і в якості науки, яка досліджує найбільш раціональні шляхи виховання й навчання, і в якості системи способів, принципів, методів, прийомів, які застосовують у навчанні і вихованні, і в якості реального процесу виховання, навчання і розвитку особистості учня. На думку більшості науковців, педагогічна технологія — це спосіб організації діяльності для отримання спільно визначених, гарантованих, потенційно відтворювальних педагогічних результатів, найбільш раціональні продуктивні й ефективні способи і прийоми діяльності в заданих умовах [6, с. 23].

В якості основного можна прийняти визначення, яке опублікувало ЮНЕСКО в 1986 році в результаті міжнародної дискусії:

«Педагогічна технологія — це педагогічно і економічно обґрунтований процес досягнення гарантованого, потенційно відтворювального педагогічного результату, який включає формування знань та умінь; шляхом розкриття спеціально переробленого змісту, що точно реалізується на основі НОП і поетапного тестування» [7, с. 43].

Структуру педагогічної технології складають: мета — умови її реалізації — загальна стратегія і конкретні дії усіх учасників пізнавального (виховного процесу) — засоби досягнення мети — прогнозовані результати.

Слово «технологія» відносно виховання входить в лексикон педагогічної науки зі зверненням фахівців до мистецтва впливу на особистість дитини [4, с. 29]. На сьогодні існує багато технологій в теорії і практиці виховання, які відрізняються областю застосування, цілями й результатом. Досвід їх впровадження доводить, що виховний процес є процесом технологічним. Він заснований на виховній діяльності педагогів, пов'язаний з плануванням передбачуваного ними результату і способів його досягнення, з моделюванням цих способів, цілеспрямованим здійсненням розроблених планів і моделей, управлінням діяльністю.

В роботах з проблем педагогічних технологій (В. Безпалько, І. Волков, М. Кларін, І. Колеснікова, М. Монахов, В. Петюков, Г. Селевко) виховні технології розглядаються як особливий їх клас. З точки зору існуючої педагогічної технології, виховання є моделлю реалізації певної педагогічної концепції, системи поглядів на педагогічний процес, ідей, принципів, на основі яких організована виховна діяльність. Технологія простежує розвиток процесу від мети до результату і забезпечує отримання прогнозованого результату.

Досягнення мети забезпечується рішенням комплексу виховних завдань, які вимагають паралельного рішення. Кожне завдання вирішується педагогом через систему послідовних дій, які можна умовно розділити на два блоки: проектувальний і організаційно-діяльнісний. Проектувальний блок включає в себе аналіз ситуації, що існує, вибір шляхів вирішення завдань, планування дій. Організаційно-діяльнісний компонент включає послідовність практичних дій педагога з дітьми, що представляють собою послідовність різноманітних форм виховання. Така схема дозволяє розглядати виховну систему як технологію [1, с. 180-181].

Серед основних якостей педагогічних технологій — ієрархічність. Це означає, що люба технологія може включати в себе певні підсистеми технології більш низького рівня, але в той же час входить як складова в технології більш високого рівня системності. Інша якість — наступність. Люба з нижче розташованої за ієрархією технології є часткою вище розташованої, тобто пов'язана з нею зв'язками наступності: приймає ідеологію, шляхи вирішення, певну частку загального завдання, координацію за змістом, часом та іншими параметрами.

За Г. Селевко існує чотири ієрархічні рівня виховних технологій:

- рівень, спрямований на вирішення мети виховної діяльності — (технології проектування і побудови виховних систем);
- рівень вирішення виховних завдань (проблемно-діяльнісні технології);
- рівень локальних, окремих виховних акцій, подій, заходів, форм (технологія форм);
- рівень вирішення конкретних виховних ситуацій [1, с. 182-184].

Отже, виховна система освітнього закладу, може розглядатися як технологія виховної діяльності, спрямована на досягнення певної мети виховання. Виховна діяльність освітнього закладу, в свою чергу, визначається як система дій, серед яких виокремлюються методи, прийоми, форми [1, с. 180-182].

Базовим елементом виховної технології, який можна реалізувати за невеликий відрізок часу, є виховний захід (конкурс, тренінг, колективна творча справа, театралізація та багато інших). Кожна з цих форм може бути розглянута як певна технологія. Реалізація технологічної складової виховної системи дозволяє вирішувати проблему без випадкового набору форм виховної діяльності [3].

Серед технологій, які спираються на суб'єктну активність особистості і ставлять метою розвиток різних її видів, незначна кількість присвячена розвитку самостійності в процесі виховної роботи. Назвемо деякі з них.

Технології КТС і технології самоврядування І. П. Іванова, які ґрунтуються на суб'єктній позиції особистості і спрямовані на збагачення кожним учасником суспільно-ціннісного досвіду,

на розвиток пізнавально-освітньої, емоційно-вольової, дієвої сторін особистості.

Технологія самовизначення А. Н. Тубельського. Ця технологія розвиває активність вибору, розширює кордони вибору завдяки введенню спецкурсів, індивідуальних планів учнів тощо.

Технологія виховання соціальної активності особистості М. І. Рожкова. Ця технологія спрямована на виховання суспільної активності особистості людини дії, яка готова проявляти себе в різноманітних сферах соціально корисної і особистісно значущої діяльності.

Технологія саморозвитку особистості Г. К. Селевко, основана на тому, що діяльність дитини організована як задоволення не лише пізнавальних, а й інших потреб саморозвитку особистості.

У відповідності з класифікацією, запропонованою К. Селевко, технології розвитку самостійності характеризуються такими показниками:

- *в якості філософської основи* даних технологій виступає гуманізм — система поглядів, яка визнає цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя, розвиток, виявлення усіх здібностей.
- *за ведучим психологічним фактором психічного розвитку*: психогенні і соціогенні;
- *за науковою концепцією засвоєння досвіду діяльності*: розвивальні;
- *за орієнтацією на сфери і структури індивіда*: технології саморозвитку — формування самокерованого механізму особистості;
- *за характером змісту*: світські;
- *за видом соціально-педагогічної діяльності*: гуманітарні, розвивальні, соціально-педагогічні;
- *за типом управління соціально-виховним процесом*: самоврядування (самоосвіта, самовиховання та ін.);
- *за організаційними формами*: клубні, індивідуальні, групові та комбіновані. Їх використання дає можливість приділити увагу як окремим учням, так і всьому класному або шкільному колективу, створювати психолого-педагогічні умови для індивідуального розвитку особистості учня;

- *за підходом до дитини*: в основу технологій покладені положення особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходів, співробітництва, самовиховання. В центрі всієї освітньо-виховної роботи — дитина, забезпечення комфортних умов і розвитку, реалізації її природних потенціалів. Ці технології спираються на психологічні концепції розвитку особистості, діяльності, суб'єктності (Л. С. Виготський, А. М. Леонтьєв та ін.);
- *за орієнтацією на особистісні структури*: технологія виховання особистості як суб'єкта життєдіяльності, оснований на ідеї формування діяльнісних механізмів особистості: потреб (самопізнання, самовизначення, самоствердження, самовиховання, саморегуляції, самореалізації); спрямованості (інтереси, соціальні установки, ціннісні орієнтації, світогляд, переконання, морально-етичні принципи), Я-концепції;
- *за переважаючими методами і засобами*: вільного вибору, пошукові, розвивальні;
- *за категорією об'єктів (контингенту)*: учні різного віку.

Основними концептуальними підходами у виховання особистості учня як суб'єкта самостійної життєдіяльності є особистісно-діяльнісний та особистісно орієнтований. Вони надають кожному учню, спираючись на його здібності, схильності, інтереси, ціннісні орієнтації і суб'єктний досвід, можливість реалізувати себе у навчально — виховній діяльності.

Технології розвитку самостійності ґрунтуються на тому, що діяльність дитини сприяє саморозвитку особистості. Тому акценти цільових установок спрямовані на те щоб виховати людину самостійну, яка самовдосконалюється, володіє почуттям ціннісного ставлення до власного життя, здатна до самопізнання, самовизначення, самореалізації, саморегуляції, і об'активної самооцінки.

Організаційно-методична мета технологій: створити умови, які сприяють розвитку самостійності учнів.

Концептуальними позиціями технологій розвитку самостійності підлітків є:

- розуміння учня як суб'єкта спільної педагогічної діяльності, як індивідуальності;

- повноцінна, цілеспрямована діяльність, яка включає усі її етапи (ціле покладання, планування і організація, реалізація мети і рефлексивний аналіз результатів) і розгортається у всіх сферах життєдіяльності учнів.
- надання вихованцям необхідної допомоги і підтримки [7, с. 55-62].

Вкрай актуальною є проблема виховання самостійності учнів інтернатних закладів. Безтурботне життя на всьому готовому культуривує у дітях такі якості, як комунікативна безпорадність та споживацькі настрої, знижує ступінь їх підготовленості до самостійної життєдіяльності в конкурентному середовищі. При розробці та реалізації виховних технологій для вихованців шкіл-інтернатів необхідно враховувати вікові особливості і рівень сформованості самостійності учнів. Так, на вихідному рівні розвитку підлітків може бути використана технологія «Стати самостійним», на середньому — «Навчаємось самостійності», на високому — «Філософські бесіди», для випускників — «Мій шлях до самостійного життя».

Мета першої з названих технологій — актуалізація у учнів потреби у розвитку такої якості особистості як самостійність, озброєння їх певною системою знань і практичних умінь, допомога у визначенні кожним підлітком власних шляхів до самостійності через складання індивідуального плану діяльності щодо розвитку самостійності. Педагог має навчити дітей адекватно оцінювати себе, свої можливості, схильності, здібності; знаходитись в активно-діяльній ставленні до світу і до себе; формувати позитивну Я-концепцію.

Технологія пропонується класним керівникам, педагогам, вихователям. Часові межі виконання технології — 1-1,5 год.

Однією з методик реалізації технології можуть стати *групові психологічні заняття*.

Предметом осмислення на таких заняттях є насамперед життя у всіх його проявах і ставлення до життя як найвищої цінності; зміст життя і засоби життя; етапи життя і готовність людини до зміни етапів; ролі людини в її житті; діяльність як спосіб існування людини; життя, гідне людини; матеріальне і духовне в їх єдності і протиріччі.

Педагогічна мета виховної технології **«Навчаємось самостійності»** — розвиток і реалізація самостійності дитини у різних

видах діяльності на основі програми особистісного росту, навчання дитини самостійно визначати ритм, темп, характер діяльності, вибирати її, керуючись вірою у власні сили і спираючись на власні моральні принципи. *Організаційно-методична мета технологій*: створити умови, які сприяють розвитку самостійності учнів.

Ця технологія передбачає надання кожному вихованцю самостійності у виборі просторів самореалізації, у розробці програми діяльності для досягнення особистісного успіху як найбільш оптимальне досягнення мети. Дана технологія може використовуватися в роботі як з молодшими підлітками, так і зі старшими залежно від підготовленості учнів, ступеню їхньої мотивації до самостійної життєдіяльності. Часові межі — від 1 місяця до 1 чверті.

Одним з ведучих факторів, які забезпечують розвиток і реалізацію самостійності учнів, є багатоманітність видів діяльності у навчальному закладі. Види діяльності набувають на практиці конкретні форми, які для учнів стають простором реалізації самостійності, демонстрації і розвитку здібностей, а для закладу освіти — основними напрямками діяльності. Серед видів діяльності: спорт; обслуговуюча праця, трудові доручення, туризм, гра, навчання, пізнавальна діяльність, організація дозвілля, моделювання, конструювання, дослідницька, театральна, музична, хореографія, прикладна творчість, образотворча діяльність, профорієнтація тощо. Прикладами створення такого простору самостійної життєдіяльності можуть слугувати виховні системи Бучанської спеціалізованої школи-інтернату Київської області та Володимир-Волинської спеціалізованої школи-інтернату Волинської області [2].

Алгоритм педагогічної технології **«Навчаємось самостійності»**: діагностика — демонстрація — мотивація — вибір — цілепокладання — навчання — планування — діяльність — рефлексія, корекція — результати.

Етапи запровадження цієї технології: 1) Інформаційно-діагностичний, 2) Демонстративно-мотиваційний 3) Цілепокладання; 4) Програмування і планування особистісного зростання шляхом участі у різних видах діяльності 5) Діяльність щодо реалізації програми і плану особистісного росту; 6) Рефлексія і корекція; 7) Діагностика результату.

Педагогічна мета технологія розвитку самостійності **«Філософічні бесіди»** — розвиток самостійності шляхом залучення дитини до загальнолюдських цінностей.

Організаційні умови: дана технологія найбільш результативна для старших підлітків, може використовуватися в діяльності класного колективу, дитячого об'єднання, групи.

Тематика занять: мрія, ціль, програма життя, здібності, здатність людини змінювати світ.

Змістом занять слугує система найвищих цінностей людства і сучасної культури, ставлення до життя як найвищої цінності: життя мого «Я» і життя «іншого»; зміст життя і способи життя; роль людини в її житті; діяльність як спосіб існування людини і таке інше.

Алгоритм технології «Філософічні бесіди»: питання — приклад — рольова гра — поняття — ситуація — рефлексія.

Практика свідчить, що володіння педагогами виховними технологіями виховання самостійності дітей і підлітків сприяє успішному розвитку виховної системи. Оволодіння технологічним проектуванням спільної з вихованцями діяльності, відхід від інтуїтивних дій до логічно обґрунтованих дозволяє усю виховну діяльність зробити більш усвідомленою, осмисленою та упорядкованою.

Література:

1. Барышников Е. Н. Становление воспитательной системы образовательного учреждения: Учебно-методическое пособие/Е. Н. Барышников. — СПб.: СПб АППО, 2005. — 242 с.
2. Виховуємо особистість. Науково-методичний посібник/[За ред. Карнаух М. Х., Канішевська Л. В., Кліщук Н. В.]. — Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008-128 с.
3. Воспитание детей в школе: Новые подходы и новые технологии/[Под ред. Щурковой Н. Е.]. — М.: Новая школа, 1998. — 203 с.
4. Петюков В. Ю. Основы педагогической технологии. Учебно-педагогическое пособие/В. Ю. Петюков. — М.: Педагогика, 1997. — 176 с.

5. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий: Учебн. пособ./К.К. Платонов. — М.: Высш школа, 1991. — 175 с.
6. Селевко Г. Технология саморазвития личности школьника/Г. Селевко, В. Журавлев//Школьные технологии. — 2002. — №3.
7. Чернишова В.М. Личностно ориентированные технологии развития самостоятельности подростков в дополнительном образовании: дис... канд. пед. наук: 13. 00. 02./Валентина Михайловна Чернышова. — Челябинск. — 2004. — 184 с.

В статье рассматривается проблема разработки и реализации педагогических технологий как одно из условий эффективности воспитания самостоятельности учащихся школ-интернатов.

Ключевые слова: самостоятельность, педагогические технологии, самосознание, воспитательная деятельность, школа-интернат.

The article deals with the pedagogical conditions for educating socially mature senior pupils at comprehensive boarding schools — organization of social and cultural activities to form social experience.

Keywords: independence, pedagogical technological, self-knowledge, educational activity, boarding school.

УДК 371.311-053.66.

Н. В. Сергеева, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ В МАЛИХ ГРУПАХ ШКОЛЯРІВ

Розкрито поняття «взаємодія», основні характеристики взаємодії молодших підлітків у малих групах школярів.

Ключові слова: взаємодія, молодші підлітки, мала група.

Взаємодія особистості з оточуючими є важливим фактором її соціального становлення. Становлення і розвиток особистості пов'язаний не тільки з прийняттям суспільних ролі та функції, норм та правил поведінки, але і з формуванням вміння будувати відносини з іншими. Відносини з однолітками в підлітковому віці набувають особливо важливого значення. Взаємодія підлітків часто обмежено одним класом. Характер цієї взаємодії впливає